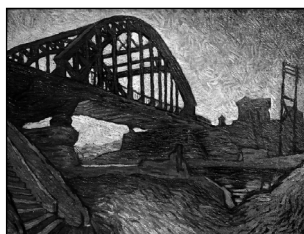

KÁNTOR LAJOS

NEMESLEVÉL

Nálunk otthon az a szó, hogy nemeslevél – nem sokat jelentett. Fiatal koromban a származás persze számított, aki a proletárt írhatta be az iskolai hivatalos papírokba, az büszke lehetett, előnyökre számíthatott. A kispolgárnál (akkoriban az értelmiségit is ide kategorizálták) csak a (nagy)polgár, illetve az arisztokrata jelentett rosszabbat. Az apai nagyszülők révén lehettem volna jobban besorolt is – kevés földjük maradt a sok gyerek neveléséhez –, de azt nem kérdezték. Mint ahogy azt sem, hogy „még azelőtt” kik voltak az ősök (kivéve a történelmi nevek viselőit). Így aztán nem különösebben törődtem a hírrel, amikor megtudtam: Kelemen Lajos genealógiai kutatásai állítólag a Kántor család őseit Mátyás király koráig tudták visszavezetni. Tudtommal elkészült (előkerült?) a nemesi oklevél is, ám ez valahol Désen maradt a rokonságnál. Nem kerestem, nemigen érdekelt az ügy, legfeljebb anekdotaszinten.

Ha most mégis nemeslevelet említek, és azt Bibó István születésének centenáriumán teszem, annak – engedtessek ezt mondani – a szerzett jog ad alapot. Korábban is úgy gondoltam, ma még inkább ezt gondolom: aki az 1979-ben készült (és 1991-ig a legalitáson kívül maradt) Bibó-émlékkönyv szerzője lett, lehetett, az valamiképpen nemeslevelet szerzett. Nézem a tekintélyes névsort, a sokfelől jötteket és sokfelé szóródottakat. Az ábécé-rendből emelem ki, szinte találomra: Andrásfalvy Bertalan, Bojtár Endre, Csurka István, Dalos György, Domokos Mátyás, Duray Miklós, Eörsi István, Erdélyi Ágnes, Fekete Gyula, Haraszti Miklós, Illyés Gyula, Kiss Ferenc, Kiss Gy.

**Illyéséknél – teljesen
váratlanul –
összetalálkoztam a
szintén vendég
(vacsoravendég?) Bibó
Istvánnal és feleségével.**

Csaba, Konrád György, Mérei Ferenc, Mészöly Miklós, Petri György, Radnóti Sándor, Szántó Piroska, Tamás Gáspár Miklós, Vajda Mihály, Vályi Nagy Ervin, Vargyas Lajos, Vas István, Weöres Sándor. Hogy ne kelljen ismételnem, nem soroltam azokat, akik a kezdeményezők közé tartoztak. Ők voltak (a Századvég és a berni bejegyzésű Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem közös kiadású kötetéből tudtam meg): Bence György, Csoóri Sándor, Donáth Ferenc, Göncz Árpád, Halda Aliz, Kenedi János, Kis János, Réz Pál, Szűcs Jenő, Tordai Zádor. Az emlékkönyvbe kéziratos adók közt hárman voltunk erdélyiek, illetve romániaiak: Molnár Gusztáv, Szász János és én. (TGM már Budapesten élt.) Ha legalább részben tudomásom van az előbbi (két) névsorról, még nagyobb megtiszteltetésnek veszem a Molnár Gusztáv által közvetített (tőle származó?) felkérést. Merthogy a megszerzendő nemeslevélre gondoltam volna. De tudatlanságomban sem haboztam igent mondani. Ennek pedig Illyés Gyula és Tóth Sándor volt az oka. Az első meggondolkodtató – bűnre csábítóm – talán Tóth Sándor, a *Korunk* régi munkatársa.

Úgy emlékszem, a hatvanas évek végén, a hetvenesek elején lehetett, amikor Tóth Sanyi Bibó-tanulmányokat hozott be, népszerűsített a szerkesztőségben, és ezek (régii folyóiratszámokból) hozzám is eljutottak. Hármat jegyeztem meg, de lehet, csak kettő volt: *A kelet-európai kisállamok nyomorúsága és a Zsidókérdés Magyarországon 1944 után*; ha pedig három (lehet, utólag társítottam a kettőhöz): az *Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem*, ugyancsak 1948-as megjelenés, a *Válaszban*. Amikor olvastam őket, természetesen már tudtam Bibó István 1956-os államminiszterségéről a Nagy Imre-kormányban; és arról, hogy bent gépelt hivatalában, egészen a szovjet katonák behatolásáig.

Illyés Gyula annyiban számítható bűnrészesnek az én Bibó-képem alakulásában, hogy egy Józsefhegyi úti látogatás alkalmával Illyéséknél – teljesen váratlanul – összetalálkoztam a szintén vendég (vacsoravendég?) Bibó Istvánnal és feleségével. Sajnos, a beszélgetésekből egyetlen Illyés-mondatot tudok felidézni (harmincöt-negyven év távlatából). „Ő a mi külügyminiszterünk” – mondta Illyés nekem, hogy eligazítson, ha nem tudnám, kivel hozott össze a sors. Lehet, úgy mondta: potenciális külügyminiszterünk; szavainak mindenesetre ez volt az értelme. Még arra emlékszem, hogy késő este együtt jöttünk el Bibóékka a Józsefhegyi út 9-es számú házból, valószínűleg egy buszmegeállóig vagy taxiállomásig. Bibó István hosszú lódenkabátjára sikerül most visszaemlékeznem, eléggé kopott külsejét Csoóri verssora idézi fel bennem („Krumpliszatyor és hosszú lódenkabát”).

Míndezzel együtt, a felkérés idején nem ismertem annyit a Bibó-életműből, hogy róla szóló írásban gondolkodjam. Adódott viszont a lehetőség, hogy az engem már régóta foglalkoztató Szabédi Lászlóról, egykori, szeretett, kiváló tanáromról írjak, a mindkettejükre alkalmazott „harmadik út” apropóján. Címnek adtam tehát ezt: *Szabédi László – és a „harmadik út”*, és az életút-életmű egy szakaszát bemutató tanulmányhoz már akkor is (1979-ben) fontosnak, időszerűnek vélt, ma még súlyosabbnak ható Bibó-idézetet választottam (1947-ből): „E pillanatban az a helyzet, hogy szerencsére az országban vannak jó magyarok, akiknek mind zavarosabbá válik a demokráciához való viszonyuk, és jó demokraták, akiket egy nyíltan ki nem mondott, de annál érzékenyebben érezhető vélekedés rossz magyarokként tart számon. Életbe vágó, hogy az, amit a Márciusi Front képvisel, ne essék áldozatul ennek a kettészakadásnak...” (Szabédi-tanulmányom teljes szövege 1992-ben bekerült az *Itt valami más van... Erdélyi krónika [1911–1959]* című budapesti kötetembe, *Szabédi és a demokrácia [Verseik, viták tükrében]* címmel.) Azt természetesen nem tudhattam, hogy az általam felvázolt gondolatmenet a Bibó-emlékkönyvben milyen szövegekkel, kiknek a problémafelvetésével fog összecsengeni. Újralapozva a kezdetben szamizdat-szerűen, illetve diafilmen terjesztett, most már jól olvasható, kétkötetes, igen tekin-

téyes kiadványt (összesen több mint 850 lap!), örömmel fedezem fel Mészöly Miklós esszéjében (*Félelem és demokratikus érzés*) a következő megállapítást: „Bibó »harmadik útja« annyira realista, hogy meg sem kísérel *olyan* jövővel-lehetőségekkel számolni, amilyeneket – mondjuk – a marxizmus tudományosan is kilátásba helyez, vagy az egyház vagy bármilyen vallásos alapokon nyugvó politikai rendszerelgondolás.” Ezt a mézőlyi mondatot a Szabédi-életműre ráhelyezve bőven ki lehetne fejteni a Bibó István és Szabédi László közti rokonságot és a különbözőségeket, a rokongondolkodást igazoló és azt részben cáfoló életmozzanatokot – mint ahogy Mészöly esszéjének másik kulcsszava, a „félelem” ugyancsak lényegi asszociációkat hív elő 1944, 1956 és 1959 történéseihez igazítva.

Az Emlékkönyv egy másik, nekem szintén nagyon fontos, hozzám közel álló szerzőjének, Kiss Ferencnek a tanulmányából is idéznem kell. A bibói magatartásról, annak a lényegéhez tartozó cselekvő részvételről és a gondolatok érvényességéről írva jut el ehhez a következtetéshez: „A gondolatok érvénye különben nem is jogi kérdés. A valóság nyúl értük, ha a szükség úgy kívánja.” És itt tér ki a szerző ránk, a „határon túliak” problémájára: „A más országokban élő magyarok iránti felelősség ügyét húszévnnyi tétlenség után kellett kiszabadítani a tilalmas dolgok övezetéből. A szabadságharcos hagyományok megbecsülésének értelméért kibontakozott vita máig tart, s bizonyára ez is, az előbbi kérdések tisztázódása is meggyőzőbben haladna, ha a Bibó által elvégzett munkát úgy kezelnék, ahogy matematikus a maga munkájának előzményét. Azzal a tudományos etikával.”

Szívesen folytatnám az időszerűnek vélt idézéseket, akár a versekből, például a Petri Györgyéből (*Bibó temetése*), aki a temetésre érkezőket figyelte („hogy kinek van *pofája* idetolni a *képét*, és ki *nem* jön el”, és hogy „kik voltak ott, a jogosultak”). És a Szász Jánoséból is (*Januári lamentó*), benne ilyen sorokkal:

*a félszabadságok, negyedfüggetlenségek, na és persze
a fenn-az-ernyő-nincsen-kas látszatok,
vagyis a népuralmi színlelések, passiójátékok,*

szabadalmazott nacionalizmus, jogok helyett a ki-vagyok-én.

Néhány szót a Bibó-émlékkönyv utóéletéről, pontosabban a benne szereplő szerzők megkérdezéséről. Persze csak közvetett tudomásom (sejtésem) van róla, hogy kinek hol és milyen formában tettek szemrehányást a „pártszerűtlen” és „jogszerűtlen” szereplésért, a „támogatás, tűrés, tiltás” hármas „t”-jéből nyilván az utóbbi kettő szellemében. Nekem az itthoni, kolozsvári fogadtatásról még ma sincs értesülésem. Nem vették észre? Volt fontosabb dolguk az elvtársaknak, mint egy ilyen, közvetlenül nem rájuk tartozó ügy kezelése? Esetleg Molnár Gusztáv többet mondhatna erről. Engem egy budapesti utam alkalmával (a nyolcvanas évek elején lehetett) az ottani Központi Bizottsághoz, Kornidesz elvtárshoz hívtak fel, ő beszélgetett el velem. A „tűrés” kategóriájába soroltak, tulajdonképpen csak magát a részvételt nehezményezték. Szabédi László nem volt tétel a számukra.